

втов, ветеринаров и прочих медицинских чинов / Сост. И.К. Войно. – К. : Типография Е. Я. Фёдорова. – 1871. – С. 81.

5. Свод законов гражданских Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 10. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 120 с.

6. Терещук Т.О. Історичні аспекти розвитку фармацевтичного законодавства і освіти, становлення суспільно-професійних організацій у східно-українських землях (XVIII – 1-а пол. XX ст.) : автореф. дис... канд. фарм. Наук : 15.00.04 / Т.О. Терещук ; Львівський державний медичний університет. – Львів, 1997. – 24 с.

7. Устав о пенсиях Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 3. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 240 с.

8. Устав врачебный Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 13. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 240 с.

9. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных Свода Законов Российской империи повелением государя-императора Николая Павловича составленного. – Т. 15. – СПб. : Тип. Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 251 с.

ГУДЗЬ Л. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры социально-гуманитарных
дисциплин

(Первомайський політехнічний
інститут Національного університету
кораблебудування імені адмірала Макарова)

УДК 342.821

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

У статті проаналізовано загальне розуміння поняття забезпечення та механізму забезпечення виборчих прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та на його основі сформульовано власну дефініцію механізму забезпечення виборчих прав громадян України та його основних елементів.

Ключові слова: вибори, виборче право, забезпечення виборчих прав громадян України, механізм забезпечення виборчих прав громадян України.

В статье проанализировано общее понятие обеспечения и механизма обеспечения избирательных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина. На его основании сформулирована собственная дефиниция механизма обеспечения избирательных прав граждан Украины и его основных элементов.

Ключевые слова: выборы, избирательное право, обеспечение избирательных прав граждан Украины, механизм обеспечения избирательных прав граждан Украины.

General understanding of the mechanism of guaranteeing of voting rights, freedoms and duties of a man and of a citizen has been analyzed in the article and according to it the own definition of mechanism of guaranteeing of voting rights of the Ukrainian citizens and its basic elements have been formulated.

Key words: *election, suffrage, ensuring electoral rights of citizens of Ukraine, mechanism to ensure electoral rights of citizens of Ukraine.*

Вступ. У сучасній вітчизняній юридичній науці термін «забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина», а тим більше «забезпечення виборчих прав громадян України» розуміється по-різному. Так, у «Міжнародній поліцейській енциклопедії» зазначається, що термін «забезпечення прав і свобод людини» тлумачиться неоднозначно, що зумовлено незграбністю радянської правової науки, тобто нашим минулим, а також громіздкістю самого терміна. При цьому стверджується, що «... забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина – це система їх гарантування з боку державних інститутів, яка функціонує в правовому режимі і до якої входять такі елементи, як компетенція, охорона, захист, а також створення необхідних умов для реальної реалізації людиною своїх прав і свобод» [1, с. 166–167].

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз загального розуміння поняття забезпечення та механізму забезпечення виборчих прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та формулювання на його основі власної дефініції механізму забезпечення виборчих прав громадян України та його основних елементів.

Перед тим, як визначатися з розумінням та структурною побудовою механізму забезпечення виборчих прав громадян України, необхідно, з нашої точки зору, розглянути загальне розуміння поняття забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Наведемо із цього приводу думки деяких учених. Так, досліджуючи роль сучасної держави в забезпеченні основних прав і свобод людини, С. Бобровник стверджує, що «... роль держави в забезпеченні прав і свобод людини пов'язується з аналізом проблем: правового статусу людини; міжнародно-правових стандартів прав людини; гарантій як важливого засобу захисту прав і свобод людини; механізму соціально-правового захисту прав людини; юридичної відповідальності як важливого засобу гарантування суб'єктивних прав» [2, с. 46].

А. Олійник у власній монографії, що присвячена безпосередньо зазначеному питанню, визнає, що «... забезпечення конституційних свобод і недоторканності людини та громадянина в Україні – це створення сприятливих умов для їх здійснення, охорона, захист суб'єктивних свобод від правопорушення, відновлення порушеного права компетентними державними органами чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими або службовими особами та об'єднаннями громадян шляхом здійснення матеріальних і процесуальних юридичних засобів» [3, с. 153].

Разом із тим слід наголосити, що конституційно-правовий інститут забезпечення прав та свобод людини і громадянина інтенсивно закріплюється в нормативно-правових актах. Насамперед, у ст. 3 Конституції України, яка зафіксувала, що «...утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», або в частині 2 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1996 р., який ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. і набув чинності 23 березня 1976 р. і в якому записано: «Кожна держава-сторона цього Пакту зобов'язується поважати і забезпечувати всім особам, які знаходяться в межах її території та під її юрисдикцією, права, що визнаються в цьому Пакті, без будь-якого розрізнення щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» [4, с. 38].

Результати дослідження. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного конституційного права надзвичайно важливо відпрацювати цілісну, системну наукову концепцію забезпечення прав та свобод людини і громадянина загалом та забезпечення виборчих прав громадян України зокрема. При цьому згадана концепція має включати широке коло теоретичних положень щодо поняття, сутності та змісту забезпечення прав та

свобод людини і громадянина, а стосовно обраної теми – щодо виборчих прав громадян України, оскільки категорія «забезпечення» загалом розуміється як найбільш широка та системна.

Отже, на нашу думку, забезпечення виборчих прав громадян України – це найбільш широка категорія в рамках цього понятійно-категоріального ряду (утвердження, створення умов, реалізація, охорона, захист, відтворення). Якщо ж розглядати забезпечення виборчих прав громадян України як конституційно-правовий інститут, то він, із нашої точки зору, охоплює собою всі перелічені інститути.

При цьому під утвердженням виборчих прав громадян України необхідно розуміти закріплення (регламентацію) виборчих прав громадян України в системі нормативно-правових, індивідуально-владних та інших правових актів. Тобто під утвердженням виборчих прав громадян України слід розуміти процес удосконалення нормативно-правової бази, який передбачає значну роботу «... для удосконалення норм національного законодавства, що регулюють діяльність міліції у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини відповідно до міжнародно-правових актів із цього питання» [5, с. 205].

Ми переконані, що найважливішим нормативно-правовим актом у зазначеній сфері міг би стати Соціальний кодекс України як базовий нормативно-правовий акт у цьому відношенні, окремим розділом (главами, підрозділами) якого могла б бути структурна частина щодо забезпечення виборчих прав громадян України як одна з найбільш значущих його складових частин.

Під створенням умов як складовою частиною забезпечення виборчих прав громадян України необхідно розуміти формування найбільш сприятливої атмосфери (умов) не тільки в політичній, але й в економічній, соціальній, духовній і навіть релігійній сферах, для фактичного втілення в життя виборчих прав громадян України, а також систему заходів і дій, які опосередковано або безпосередньо впливають на забезпечення формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування. До речі, ця складова частина забезпечення (в тому числі і виборчих прав громадян у деяких конституціях) навіть закріплена як самостійний правовий інститут. Так, ст. 2 Конституції Республіки Білорусь проголошує, що «... держава відповідальна перед громадянином за створення умов для вільного та гідного розвитку особистості» [6, с. 4].

Під реалізацією виборчих прав громадян України необхідно розуміти фактичне втілення виборчих прав громадян України в суспільних, соціальних відносинах. Вона здійснюється у формі використання, виконання, дотримання та застосування. Загальновідомо, що використання виборчих прав громадян України – це форма реалізації виборчих норм та принципів права, за якої суб'єкт відповідно до своїх інтересів і потреб використовує виборчі права, надані йому відповідно до приписів правових норм, що знаходить свій вираз у здійсненні тими чи іншими суб'єктами повноважень, наданих їм нормами права. Під виконанням норм та принципів права розуміють форму їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норми права. Шляхом виконання реалізуються зобов'язуючі норми та принципи виборчого права. Дотримання виборчих норм та принципів – це форма реалізації виборчих норм та принципів, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами виборчого права. За умов дотримання норм і принципів виборчого права поведінка суб'єкта узгоджується з нормами-заборами, тобто реалізуються забороняючі норми і принципи. Застосування виборчих норм і принципів – це спрямована на реалізацію норм і принципів виборчого права і здійснювана в спеціально встановлених формах публічно-владна, творчо-організуюча діяльність державних органів і уповноважених державою інших суб'єктів із метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуально-правових приписів (правозастосовних актів) [7, с. 225–226].

Охорона виборчих прав громадян України – це діяльність, спрямована на усунення перешкод у реалізації громадянами своїх виборчих прав і свобод, боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживання правами і свободами для забезпечення нормальної реалізації громадянами виборчих прав і свобод, таких, які використовуються до їх порушення. Охорона виборчих прав громадян України здійснюється у формі профілактики, попередження, недопущення можливих порушень. Із цього приводу В. Демиденко зазначає, що охорона прав і свобод людини і громадянина здійснюється шляхом вжиття заходів, спрямованих на: «... а) профілактику порушень прав і свобод (загальну й індивідуальну); б) захист прав і свобод (відновлення порушеного пра-

вомірного стану та притягнення винних до юридичної відповідальності» [8, с. 9]. Таким чином, можна стверджувати, що в розумінні В. Демиденка охорона виборчих прав громадян України складається з профілактики та захисту виборчих прав громадян України.

У свою чергу, О. Негодченко небезпідставно вважає, що «...проведення державно-правової реформи в Україні поставило перед суспільством ряд завдань, таких як: створення дієвих механізмів охорони й захисту прав і свобод людини; систематизація та вдосконалення законодавства; зміцнення засад громадянського суспільства та державно-правової системи; вдосконалення практики правотворення, правореалізації й контролю за виконанням закону; підвищення рівня правової культури, правосвідомості громадян і подолання правового нігілізму» [5, с. 202].

Захист виборчих прав громадян України має місце у випадках їх порушення і передбачає встановлення об'єктивної істини, осіб, що його скоїли, їхньої право- та дієздатності та виконання щодо них покарань.

Відтворення виборчих прав громадян України – це відновлення їхньої первинної якості, повної здатності (в теоретичній та практичній площині) задовольняти потреби та інтереси громадян стосовно формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування.

Виходячи із сказаного, можна сформулювати загальне визначення забезпечення виборчих прав громадян України, під яким необхідно розуміти діяльність, спрямовану на регламентацію, створення найбільш сприятливої атмосфери, фактичне втілення, усунення перешкод, боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами і свободами, забезпечення нормальної реалізації громадянами виборчих прав і свобод та відновлення первинної якості виборчих прав громадян України стосовно формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування.

А отже, структура забезпечення виборчих прав громадян України, на нашу думку, складається з таких елементів: 1) утвердження; 2) створення умов; 3) реалізація; 4) охорона; 5) захист; 6) відтворення виборчих прав.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного конституційного права надзвичайно важливо відпрацювати цілісну, системну наукову концепцію забезпечення прав і свобод людини і громадянина загалом та забезпечення виборчих прав громадян України зокрема. При цьому вона має включати широке коло теоретичних положень щодо поняття, сутності та змісту забезпечення виборчих прав, а також структурних елементів механізму забезпечення виборчих прав громадян України.

Що ж стосується механізму забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, то хотілося б зазначити, що ця проблема теж різними вченими розглядається неоднаково. Так, А. Колодій та А. Олійник розрізняють механізм реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та механізм забезпечення реалізації зазначених прав та обов'язків. Перший вони визначають як «... відносно відокремлену сукупність конституційних елементів, за допомогою яких в умовах додержання законності, з позиції гуманізму і соціальної справедливості кожною людиною і громадянином України здійснюються його конституційні можливості, знешкоджуються ті негативні умови, що можуть завдати шкоди практичному втіленню можливого в повсякденне життя» [9, с. 219].

До механізму забезпечення реалізації зазначених прав і обов'язків вони відносять: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності в дійсність; г) умови і фактори такого процесу [9, с. 219–221].

У подальшому А. Олійник визнає, що «...механізм правового регулювання, механізм реалізації суб'єктивних прав і свобод та механізм їх забезпечення – поняття не тотожні. Вони відрізняються між собою. Відмінність названих механізмів пов'язана з їх різним функціональним призначенням» [3, с. 151].

Напевно, що, враховуючи викладене в новітньому підручнику «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні», А. Колодій та А. Олійник уже відмовляються від виокремлення механізму реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та механізму забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Виходячи зі змісту цього підручника, можна стверджувати, що автори схиляються до думки про існування

міжнародного та регіонального механізмів реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та вітчизняного конституційно-правового механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина [10, с. 259].

Вважаємо, що запропоновані А. Колодієм та А. Олійником визначення та структура конституційно-правового механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні є найбільш оптимальними та повними.

О. Негодченко, досліджуючи забезпечення міліцією прав і свобод людини, зазначає: «Механізм забезпечення міліцією конституційних прав і свобод людини – це єдине, цілісне і якісно самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних і взаємодіючих передумов, засобів та умов, які створюють належні юридичні й фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод» [5, с. 203].

Зовсім інший підхід до розуміння механізму забезпечення прав людини бачимо в канадського вченого Е. Айзенберга, який вважає, що конституційне закріплення є важливою, але недостатньою умовою забезпечення захисту прав людини, і свідченням цього є досвід Канади, на формування якого відчутний вплив справили міжнародні події та її міжнародні зобов'язання. До трьох складових частин механізму забезпечення прав людини науковець відносить: 1) акти з прав людини; 2) комісії з прав людини; 3) трибунали з прав людини. До того ж він зазначає, що характерними рисами правозахисних актів є їхні: 1) гнучкість; 2) регулятивність; 3) доступність та простота; 4) інтеграційність [11, с. 258–262].

Звертає на себе увагу те, що під час конструювання теоретичної моделі механізму забезпечення прав людини Е. Айзенберг відносить до них лише ті елементи, які дійсно здатні їх забезпечувати. У цьому механізмі, з нашої точки зору, немає нічого зайвого (безпідставного), адже забезпечення прав людини здійснюється на підставі актів із прав людини, яким є, насамперед, «Хартія прав та свобод» канадської Конституції, на підставі якої справа розглядається комісіями з прав людини, а врегулювання досягається через посередництво, встановлене комісією. Якщо посередництва недостатньо, справи слухаються трибуналами з прав людини. Лише коли трибунал виніс своє рішення, справа може бути поданою на розгляд провінційного або федерального суду. Відразу зауважимо, що висловлена позиція Е. Айзенберга обов'язково буде врахована під час конструювання власної моделі механізму забезпечення виборчих прав громадян України.

Приблизно таку ж позицію займає Л. Летнянчин, який, розглядаючи механізм реалізації основних обов'язків, також зазначає, що «... автори іноді включають сюди компоненти, які не є механізмами у власному розумінні цього слова. Тому ми пропонуємо розглядати механізм реалізації основних обов'язків у вузькому розумінні як систему їх гарантій, яка включає: а) правову основу; б) інституційний елемент; і в широкому значенні: 1) як систему гарантій, 2) як процес практичного здійснення обов'язків; 3) як умови і фактори, що впливають на їх практичну реалізацію» [12, с. 153–154].

Знову ж таки, ця позиція Л. Летнянчина звертає на себе увагу тим, що під механізмом реалізації основних обов'язків розуміється, у вузькому значенні, система гарантій, яка включає правову основу та інституційний елемент, а в широкому – система гарантій, процес їх практичного здійснення та умови і фактори, що впливають на практичну реалізацію гарантій, тобто фактично йдеться про те, що механізм реалізації основних обов'язків передбачає, насамперед, існування та реалізацію гарантій. Гарантії прав та свобод людини і громадянина – це умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. «Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення» [13, с. 555].

Ми переконані, що точки зору Е. Айзенберга та Л. Летнянчина не тільки мають право на існування, але є найбільш оптимальними (ефективними), оскільки відображають справжню сутність механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина загалом і механізму забезпечення виборчих прав громадян України зокрема.

Висновки. Відповідно до вищевикладеного та наших власних міркувань можна зробити висновок, що механізм забезпечення виборчих прав громадян України – це система вихідних

політико-правових приписів, засобів та умов, що визначають порядок утвердження, створення умов, реалізації, охорони, захисту та відтворення виборчих прав громадян України. Основними елементами механізму забезпечення виборчих прав громадян України виступають: 1) конституційно-правові принципи та функції, які визначають його найбільш загальні тенденції виникнення, функціонування та розвитку; 2) нормативно-правове регулювання, тобто правова основа, яка складається з норм, принципів та інститутів, які забезпечують фактичне втілення виборчих прав громадян України; 3) суб'єкти забезпечення виборчих прав громадян України, яких виокремлюють у самостійний інституційний механізм; 4) гарантії виборчих прав громадян України, які, на думку Л. Летнянчина, до якої приєднуємося і ми, є одним із найважливіших елементів.

Список використаних джерел:

1. Степаненко К. Еволюція терміна «забезпечення» щодо прав і свобод людини / К. Степаненко // Міжнародна поліцейська енциклопедія : У 10 т. / [за ред. Ю.І. Римаренка, Я.Ю. Кондратьєва, В.Я. Тація, Ю.С. Шемшученка]. – К. : «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – Т. II. Права людини в контексті поліцейської діяльності. – 1224 с.
2. Бобровник С.В. Роль сучасної держави в забезпеченні основних прав і свобод людини / С.В. Бобровник // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні. – К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – 424 с.
3. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / А.Ю. Олійник – К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.
4. Права людини в Україні [інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини] : Вип. 21. – Київ, 1998. – 455 с.
5. Негодченко О. Забезпечення міліцією прав і свобод людини (висновки). Міжнародна поліцейська енциклопедія : У 10 т. [за ред. Ю.І. Римаренка, Я.Ю. Кондратьєва, Є.М. Моїсєєва, В.Я. Тація, Ю.С. Шемшученка]. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. III. Поліцейський менеджмент: історія та сучасність. – 1192 с.
6. Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. : Укр. Правн. Фондація. Вид-во «Право», 1996. – 544 с.
7. Лисенков С.Л. Теорія держави і права / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихоміров, В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
8. Демиденко В.О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право» / В.О. Демиденко. – К., 2002. – 16 с.
9. Колодій А.М., Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
10. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
11. Права людини : Концепції, підходи, реалізація : Пер. з англ. / [під ред. Б. Зізік; гол. ред. серії і автор передм. Дж. Перлін; наук ред. В. Дубровський]. – К. : вид-во «Ай-Бі», 2003. – 263 с.
12. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні : проблеми теорії і практики / Л.І. Летнянчин. – Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1: А–Г. – 672 с.

